

Türk Ansiklopedisi adıyla çıkan V. cildinin iç kapağı

riler arasında Batı Asorlar'da bir ada olan Flores, Yukarı Elbe nehrinin Bohemya'daki kollarından biri olan Adler gibi böyle bir ansiklopedide bulunması gereksiz sayılan maddelere rastlanması da yer alır. Öte yandan ansiklopedi amaçlandığı gibi orijinal bir eser niteliğini kazanamamış, bazı yerli ve yabancı ansiklopedilerin etkisi altında kalmıştır. Türk dünyasıyla ilgili maddeler hem kısa hem eksik, yabancılara ait maddeler ise çok defa gerekinden fazla uzundur. Nitekim Bizans kumandanı Belisarios'a bir sayfaya yakın yer verilirken Sultan Alparslan'a bir sütun ayrılmıştır. Bütünlük ve tutarlılığını kısmen yitirmiş olan ansiklopedi her şeye rağmen Türkiye, Türk tarihi, Türk dili ve edebiyatı gibi konularda ayrıntılı bilgi içeren bazı maddelere sahiptir. *Türk Ansiklopedisi* uzun bir yayım hayatının sonunda otuz üç cilt halinde ancak 1984 yılında tamamlanabilmiştir. Son ciltte yer alan bilgilere göre yazı kurulu başkanı ve başredaktör Hasan Eren, yazı komisyonu üyeleri Hamza Zulfikar, Kayahan Erimer, Nevzat Gözaydın, Tahsin Melan ve İsmail Parlatır'dan meydana gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İnönü Ansiklopedisi, Ankara 1946, Önsöz, I, XV-XXVI; *Birinci Türk Neşriyat Kongresi: 1-5 Mayıs 1939*, Ankara 1939, s. 113-114; *İnönü Ansiklopedisi Program ve Direktif Projesi*, Ankara 1941; İsmail Uluçgür, *Agâh Sırrı Levend*, Ankara 1982, s. 27-29; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988, s. 476; Ayhan Aykut, *Türki-*

ye'de Ansiklopediciliğin Doğuşu ve Gelişmesi (yüksek lisans tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 92-98; a.m.f., "Türkiye'de Ansiklopediciliğin Doğuşu ve Gelişmesi", *Metis Çeviri*, sy. 10, İstanbul 1990, s. 32-40; Yaşar Nabi, "İnönü Ansiklopedisi", *Varlık*, XI/181, İstanbul 1941, s. 289-290; Baki Süha, "İnönü Ansiklopedisi ve Yeni Gramer", *Yeni Mecmua*, V/99, İstanbul 1941, s. 8-10; Fehmi Razi Caner, "İnönü Ansiklopedisi", *Yarım Ay*, sy. 127, İstanbul 1941, s. 3; Abdullah Caner, "Türk Ansiklopedisi", *Kooperatifçinin Sesi*, I/11, Ankara 1963, s. 3-5, 10-11; Şerif Başta, "Türk Ansiklopedisi (The Turkish Encyclopaedia)", Ankara, *CT*, I/1 (1964), s. 196-197; Ali Rıza Önder, "Türk Ansiklopedisinin Kara Yazgısı", *İlgaz*, XIX/220, Ankara 1980, s. 10-11; "Türk Ansiklopedisi", *Kitap: Ayın Kitapları*, I/5, Ankara 1982, s. 24-25; Mahmut H. Şakiroğlu, "Tamamlanması Pek de Beklenmeyen İki Büyük Ansiklopedimiz: İslâm Ansiklopedisi ve Türk Ansiklopedisi", *TT*, X/60 (1988), s. 61-64; Hatice Aynur, "Agâh Sırrı Levend Hayatı ve Eserleri", *JTS*, XXIV/1 (2000), s. XVIII; "Türk Ansiklopedisi", *ABr.*, XXI, 264; "Türk Ansiklopedisi", *TDEA*, VIII, 400-401; Nazım H. Polat, "Levend, Agâh Sırrı", *DİA*, XXVII, 148-149.

MUSTAFA BİROL ÜLKER

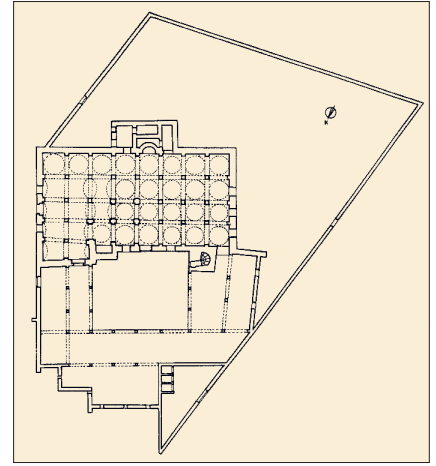
TÜRK CAMİİ

(جامع الترك)

Cerbe adasında

Osmanlı döneminde yapılan cami.

Tunus'un Cerbe adasında Hûmetüsûk diye adlandırılan kasabanın merkezindeki Cezayir Meydanı'nda yer almaktadır. Kitâbesi bulunmayan Türk Camii'nin (Câmiu't-Türk) inşa tarihi konusunda kaynaklarda bir kayda rastlanmamıştır. Yapı Tunus'ta inşa edilen yapılardan ziyade Libya'da Osmanlı devrinde inşa edilen camilere benzemektedir. Bu sebeple, Cerbe adasının Osmanlılar'ın eline kesin olarak geçişinden (1560) itibaren Trablusgarp beylerbeyliğine idarî yönden bağlandığı 1626 yılına kadarki dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Günümüzden yaklaşık yüzyıl önce yapılan onarım sırasında genişletilen camiye son dönemde kible yönündeki mekânlar kaldırılarak üç sıra halinde yirmi dört kubbe ile örtülmüş bir bölüm eklenmiştir. Bugün bakımlı durumda bulunan camide onarımlar devam etmektedir. Geniş bir meydanın ortasında yer alan cami beyaza boyanmış beden duvarları üzerinde kasnaksız olarak yükselen, genişlikleri farklı kubbelerle örtülü, yuvarlak gövdeli, tek şerefeli ve sivri külâhlı minaresiyle dıştan dikkat çekicidir. Cami kible yönünden ve güney tarafından alçak tutulan duvarların sınırladığı bir dış avlu ile kuşatılmıştır. Dış avluya yuvarlak kemerli üç kapı ile girilmektedir. Avlu duvarları oldukça

Türk Camii'nin planı

ça sadedir. Dış avludan caminin revaklı avlusuna düz açıklıklı basit iki kapı ile geçilir. Ayrıca kuzey yönündeki ana caddeye açılan bir kapıdan ulaşılan avlunun batısında ayrı küçük bir avlusu bulunan üçgen biçiminde helâ ve abdest alma mekânları vardır. Buraya caddeye açılan kapılardan girilir. Dikdörtgen açıklıklı kapı ve pencere- lere sahip caminin beden duvarları da sadedir.

İlk inşasından kalan kısım buna yapılan ilâveden meydana gelen harim yatık dikdörtgen planlıdır. İbadet mekânının 14,50 × 11,40 m. ölçülerindeki ilk bölümü, birbirine ve duvar pâyelerine yuvarlak kemerlerle bağlı on iki ayakla taşınan yirmi kubbenin örttüğü çok destekli plan şemasına sahiptir. Daha sonra bu mekânın kuzey yönüne yine aynı plan düzenine göre on bölümlü bir mekân eklenerek harim, 24,10 × 11,40 m. boyutlarına ulaşmıştır. İlâve mekânın kible yönü üç kubbe ile, diğerleri mihraba paralel uzanan beşik tonozlarla kapatılmıştır. Mihrap nişinin iki yanında küçük odalar bulunmaktaydı. Dışa çıkıntı yapan bu mekânlar son yıllarda kaldırılmıştır. Kible yönünde enlemesine üç nef daha eklenerek harim genişletilmiştir. Örtü sisteminde görülen farklı uygulamalar, ibadet mekânının kuzey cephesinden taşıntı yapan ve 1 m. derinliğindeki eyvan biçiminde içe açılan mekânla ayrı formlardaki pâyeler yapıda çok fazla onarım ve eklemelerin yapıldığını göstermektedir. İç mekândaki taşıyıcılar farklı biçimlerde ele alınmıştır. Beyaz boyalı taş pâyelerin üzerinde iki kalın konsol ve silmelerle

TÜRK CAMİİ

zenginleştirilen başlıklar yer almaktadır. Yapının duvarlarına az sayıda pencere açıldığından iç mekân yeterince aydınlatılmamıştır. Caminin yeni olan at nalı kemerli mihrabi ve ahşap minberi sanatsal özellik taşımaktadır. Camide süsleme bulunmamaktadır.

Revaklı avluya caminin kuzey yönündeki sokağa ve dış avluya açılan kapılarla ulaşılmaktadır. Yol durumuna uydurabilmek için avlunun batı cephesi iki kademe halinde içe çekilmiş, zemini taş malzeme ile kaplanan avlu "U" şeklinde iki sıra revaklarla çevrilmiştir. Kare pâyeler üzerindeki yuvarlak kemerlerle ortaya açılan revaklar düz çatı ile örtülmüştür. Avludaki revakların kemer alınlıkları ve bunun üzerindeki yüzeyler tamamen sade bırakılmıştır. Minarenin bulunduğu yönde dış avlu duvarına yakın revakların kemer araları günümüzde kapatılmış ve avluya birer kapı ile açılan mekânlar haline getirilmiştir. Minare hariminin batı köşesinde 3 m. genişliğinde kare bir kaide üzerinde yükselmektedir. Revaklı avluya açılan basık kemerli kapıdan girilen minarenin oldukça kalın tutulan silindirik gövdesinden düz bir silme ile şerefeye geçilmektedir. Gövdeye göre daha kısa ve ince olan petek bölümünün üzeri konik biçimde külâhla örtülmüştür.

Osmanlı döneminde Tunus'ta inşa edilen camilerin büyük bölümü üst örtünün çok destek taşıdığı yatık dikdörtgen plan şeması göstermektedir. Bunların önemli bir kısmını mihrap önünün kubbe, diğer bölümlerin tonozlarla örtüldüğü yapılar oluşturmaktadır. Aynı grup içinde değerlendirilebilecek olan Türk Camii'nde ilk yapımdan kalan harim diğerlerinden farklı şekilde kubbelerle kapatılmıştır. Enlemesine gelişen eserler arasında bu yönüyle Türk Camii, Tunus'ta tek örnek durumdadır. İbadet mekânının kuzeyinde üç yönden revaklarla çevrilen avlu, harimle avlu duvarının kesiştiği yerde minareye yer verilmesi Osmanlı döneminde benzerlerine oldukça sık rastlanan bir uygulamadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Ankara 1989, II, 478; P. Cuneo, "The Multi-Domed Mosque Architecture of Tripoli, Libya, Between Regional Tradition and Ottoman Influence", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi: Bildiriler, Ankara 1995, I, 511-519; Kadir Pektaş, *Tunus'ta Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara 2002, s. 36-37; C. Canavate – P. Roussel, "L'architecture de Djerba", *Echanges*, I, Tunus 1978, s. 1-124; G. Yver, "Cerbe", *IA*, III, 107; R. Mantran, "Djerba", *EI²* (Fr.), II, 473.

KADİR PEKTAŞ

Türk Camii –
Cerbe /
Tunus

TÜRK DİL KURUMU

Türk dili konusunda
araştırma ve yayım yapmak amacıyla
esası 1932'de oluşturulan kurum.

12 Temmuz 1932'de Gazi Mustafa Kemal'in isteği üzerine Sâmih Rifat başkanlığında Ruşen Eşref (Ünaydın), Celâl Sahir (Erozan) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) tarafından Türk Dili Tetkik Cemiyeti adıyla kuruldu. Cemiyet nizamnamesinin 3. maddesine göre Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal koruyucu başkandır. Dil konusunda yapılacak çalışmaları belirlemek ve yönemi tartışmak için Mustafa Kemal'in talimatıyla 26 Eylül'de Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan I. Türk Dil Kurultayı'nda cemiyet başkanlığına Sâmih Rifat seçildi. 1934'te yapılan II. Türk Dil Kurultayı'nda mevcut nizamnamenin Türkçeleştirilmesi yolunda umumi merkez heyetine verilen yetki sonucunda cemiyetin adı önce Türk Dili Araştırma Kurumu'na ve ardından Türk Dil Kurumu'na dönüştürüldü; bu ad, 1936 yılında toplanan III. Türk Dil Kurultayı'nda kabul edilen ana nizamnamenin 1. maddesinde yer alarak resmîleşti.

Bir cemiyet şeklinde kurulmasına rağmen devlet himayesinde çalışmalarına başlayan kurumun ilk nizamnamesinde Maarif vekilinin fahrî reis olduğu belirtilirken Sâmih Rifat'ın 3 Aralık 1932 tarihinde ölümünün ardından dönemin Maarif vekilleri başkanlık görevini yürütmeye başladılar. 1936'da kabul edilen nizamnamenin 5. maddesine göre kurum başkanlığı görevini 1951 yılına kadar dönemin Maarif vekilleri yerine getirdi. Demokrat Parti zamanında Maarif vekili Tevfik İleri'nin Maarif vekillerinin kurum başkanlığını üstlenmesinin uygun olmayacağını belirtmesi üzerine 1951'de toplanan fevkalâde Dil

Kurultayı'nda yapılan nizamname değişikliğiyle Maarif vekillerinin kurum başkanlığına son verildi; kurultayda seçilecek idare heyetinin kendi içinden bir kişinin başkanlığa getirilmesi hükmü kabul edildi. 1982 anayasasınının 134. maddesi gereğince de Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nun dernek olma özelliği kaldırıldı; her iki kurum, 1983'te oluşturulan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu çatısı altında tüzel kişiliğe sahip anayasal kamu kurumuna dönüştürüldü. 2876 sayılı kanunla kurum başkanları üçlü kararname ile tayin edilmeye başlandı.

Kurumun en önemli organı Türk Dil Kurultayı idi. Kurultaylarda kurumun tüzük ve yönergeleri, çalışma planları belirlenip yönetim kadrosu seçildiği gibi Türk diliyle ilgili bildirimler de sunulup tartışılıyordu. Bu geleneğin temellerinin atıldığı I. Türk Dil Kurultayı'nda davetliler arasında dil bilimcilerin yanı sıra Abdülhak Hâmid (Taran), Sâmipaşazâde Sezâi, Halit Ziya (Uşaklıgil), Cenab Şahabeddin, Hüseyin Cahit (Yalçın), Hüseyin Rahmi (Gürpınar), Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmed Hâşim, Ahmed Râsim, Falih Rıfkı (Atay), Yunus Nadi gibi şair ve yazarlar, gazeteciler, Türkçe'yi en sade konuştuğu düşünülen Yörük Türkmen aşiretlerinden temsilciler de yer alıyordu. Türkçe'nin Sumer, Eti gibi en eski dillerle, Hint-Avrupa ve Sâmî dilleriyle karşılaştırılması, tarihî gelişiminin araştırılması ve karşılaştırmalı dil bilgisinin yazılması, lehçeler ve terimler sözlüklerinin hazırlanması, bir Türkçe sözlük çıkarılması, halk dilinde ve tarihî metinlerdeki Türkçe kökenli sözlerin taranması ve yayımlanması, Türkçe'de söz türetme ilkelerinin belirlenmesi ve bu ilkelere uygun biçimde Türkçe köklerden yeni sözler türetilmesi, özellikle yazı dilinde kullanılan yabancı kökenli kelimelerin yerini alacak öztürkçe